

Når Odén som en af Weibulls metodiske normer fremhæver kravet om, at fremlagte fakta ikke måtte hvile på gisninger, hypoteser eller sandsynlighedsræsonnementer (s. 200), kan de gælde for hendes egne i kritikken af Arvidsson. Om det også er bindingen til denne forskningstradition, der medfører, at hun i en række henseender følger den analyse-ramme, hvorunder forskningsprocessen anskues i Langlois' & Seignobos' metodelærebog, som Weibull-Arup så stærkt fremhævede (se f. eks. s. 204), kan vel næppe konstateres. Det kan selvfølgelig være udtryk for et ønske om at analysere et historisk forfatterskab inden for de rammer, det selv opfatter som sine, hvilket turde være legitimt nok.

Det må dog også bemærkes, at Odén i en række tilfælde betjener sig af sandsynligheds- eller rimelighedsræsonnementer, og at nogle påstande hviler på et ret uargumenteret grundlag. I en række tilfælde opstiller Odén selv hypotetiske påstande, men hun lægger på den anden side ikke skjul på det, når der er tale om sådanne rimelighedsforklaringer, som det oftest er. Et par andre eksempler: At Weibull i sin studietid accepterede de rådende vurderinger ved det historiske seminar i Lund, kan nok, i mangel af beviser på noget andet, lyde meget sandsynligt, men udsagnet har dog nok en noget postulatorisk karakter (s. 50). I flere tilfælde henviser hun til den engelske positivistiske historiker E. A. Freeman, som en af Weibulls forudsætninger. Der er ikke tvivl om, at han har haft kendskab til Freeman – han optræder således i en række fodnoter til hans arbejder. Men hvori påvirkningen nærmere består forbliver dog temmelig uklart. Men disse lidt spredte eksempler er nu kun mindre pletter. Ellers er Odén normalt omhyggelig med at diskutere det nærmere indhold af den afhængighed, der måtte være mellem Weibull og en række inspirationskilder. Dette sammen med det ovennævnte forhold, at man så klart kan følge med i den teoretiske baggrund for argumentationen, øger i høj grad undersøgelsens værdi og anvendelighed.

Netop derfor springer en af bogens største mangler så skarpt i øjnene. Noterne er en fundgrube af henvisninger til nyere litteratur inden for emnet og litteratur af relevans for afhandlingens problemstilling. Så meget stærkere savnes derfor en litteraturliste, hvor et hurtigt overblik over den kunne tilvejebringes, ligesom person- og sagregistre ville have været en stor gevinst, netop fordi det i så høj grad er en bog om påvirkninger og med påvirkninger mange steder fra. Men det er en undersøgelse, der trods løse ender, men samtidig med formuleringer af nye problemer vil virke stimulerende på nordisk historio-grafisk forskning.

J. Chr. Manniche

Christiansborg Slot. Første Bind: Absalons Borg. Københavns Slot. Det første Christiansborg. Andet Bind: Det andet og tredje Christiansborg. Udgivet af Folketingets Præsidium under redaktion af *Kristian Hvidt*, *Svend Ellehøj* og *Otto Norn*. Billedredaktion Chr. Bang. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København, 1975. XI + 415 + VII + 407 s.

Det store smukke værk vækker en vis ærbødighed. Her skænker folketingspræsidium den danske læseverden beretningen om »de fem borge, der siden 1100-tallet har stået på slotsholmen i København«, og der er grund til at være taknemmelig. Ifølge forordet er ideen til at skabe »værket om Christiansborg og dets forgængere« Julius Bomholts fra hans tid som folketingsformand. Den er nu virkeliggjort ved en redaktionskomité bestående af professor, dr. Otto Norn, der har stået for de bygningshistoriske kapitler, professor, dr. Svend Ellehøj, som har haft tilsynet med de alment historiske afsnit (II, s. 407), det vil med forordets sprogbrug sige de afsnit, der »beskriver livet på slottet fra et kulturhistorisk synspunkt«, samt endelig som hovedredaktør tingets egen mand, lederen af folke-

tingets bibliotek, dr. Kristian Hvidt. På titelbladet står også dennes forgænger, bibliotekar Chr. Bang, som billedredaktør.

Afhandlingerne er videnskabelige – statens humanistiske forskningsråd er garant – og samtidig er der tænkt meget på det publikumsvenlige. Det er en gavebog i stort format med nydeligt, i brug lidt sart, bind. Det store format er hverken valgt for at være sparsommelig eller af ødselhed. Teksten er sat i én kolumne og noterne i en smallere ved siden, tilsyneladende en flothed; men i den smalle kolumne anbringes desuden mange mindre illustrationer, så papiret udnyttes godt. Formatet har ikke fristet til overdreven brug af store billeder, kan man roligt sige. Det hele er behersket og tiltalende. Værkets sidste linie er tilrettelæggerens navn, Erik Ellegaard Frederiksen. Det står som en signatur under helheden. Han har givet værket form, og den er pæn.

Man kan ikke altid vide helt sikkert, hvor meget den grafiske tilrettelægger har bestemt. Han har æren af de mange smukke opslag. Man tror at mærke hans indflydelse på anbringelsen af noterne. Fordelen ved at have dem ved siden er, at de kommer nøjagtig dér, hvor der er brug for dem, når da ikke et billede kommer i vejen. Det er derimod ikke smart at flytte noterne blot af skønhedsgrunde, som jævnlig sker. Nogle forfattere stritter mere imod end andre, Kjølens bedst, ser det ud til. Det er en lille strid mellem det indbydende og det saglige. Noget lignende gør sig gældende, når den såkaldte 1707-opmåling spredes ud over 58 sider som 14 illustrationer i stedet for at holdes samlet. Det er til gengæld beundringsværdigt, at man har fundet så mange steder at anbringe dem med god mening. Man må savne en del planer, og flere er gengivet for småt. Begge dele skyldes velsagtens et ønske om ikke at virke trættende på læseren. I øvrigt er behandlingen af billedstoffet glimrende, og der er gode fund. Blot ét skal nævnes. Her publiceres (I, s. 67) for første gang i Danmark et portræt af Christian I, malet af Mantegna. Identifikationen er ganske ny og forekommer ved første skøn sandsynlig. (Se nu Rodolfo Signorini, *Christiano I in Italia e un suo ritratto del Mantegna*, Mantova 1976). Men det er ikke let at forstå, hvorfor man har puttet oplysningen om originalernes opholdssted om i en billedliste bag i bind II. Det er overordentlig besværligt. Et par eksempler: I, s. 169 note 6 antyder i tilsyneladende uskyldighed et ræsonnement om et kunstnernavn, som forekommer i fortegnelsen over Lambert van Havens efterladenskaber. Ræsonnementet svækkes unægtelig af, at de pågældende tegninger, fig. 184–185, ikke findes i statens eje; men det får man kun at vide, hvis man blader om bag i bind II. Ligeledes må man om bag i bind II for at få at vide, at fig. 192 i bind I trods billedteksten alligevel er en af de i note 16 nævnte tegninger. Det havde været bedre og desuden pladsbesparende at give oplysningen ved hvert billede, således som man naturligvis i hver eneste note angiver, hvor den skriftlige kilde befinder sig. Der havde været mere grund til at trykke en kilde- og litteraturfortegnelse. Den ville også have fungeret som kontrol. I den havde man sikkert fundet den rigtige årgang til Chr. Axel Jensens artikel i »Ord och Bild«, som opgives forskelligt, I, s. 6, 59 og 165.

For at gøre udenværkerne færdig med det samme: I hvert bind findes engelske resuméer, bag i II en samling oversigtsplaner og profilsnit, billedfortegnelsen, medarbejdernes biografier samt register og ordforklaringer. Det er person-, sted- og sagregister i ét, og det er righoldigt. Lidt hårdnakket er det at skelne så skarpt mellem de ord, der registreres og derfor skal have sidehenvisninger efter sig, og dem, der forklares og derfor (?) ikke skal have henvisninger. Det må ligefrem have været besværligt at stryge sidetallene, ord som spejl, niche og søjle har sidehenvisninger, men ord som trumeaux, repos og piedestal har ikke. Det er snyd at lade henvisningerne ved Häussers navn begynde: I, s. 180–314! Det er sandelig ikke til megen hjælp, og det er heller ikke rigtigt. C. F. Hansen og Thorvald Jørgensen behandles på samme måde.

Nu til indholdet. Det er stolt at kunne begynde med en beretning af Saxo om grundlæggelsen af det monument, man skal beskrive. Grundlæggelsen skete 1167, og følgerne har vist, at den fortjener at mindes. *Hans Stiesdal*, der har skrevet det første kapitel om Absalons borg, understreger med velgørende styrke, at dette her er noget vigtigt, et mindesmærke af den største historiske betydning (I, s. 7, 9, 14). De fem slotte er det midtpunkt, hvorom Danmarks politiske historie drejer sig. »Det er vel ikke nogen overdrivelse«, indleder forordet forsigtigt. Nej, det er ikke nogen overdrivelse. For tiden bliver ruinerne under Christiansborg gjort lettere tilgængelige for offentligheden, og den slags bør man gøre, selv om det kræver større indsats af ressourcer end et bogværk. Man skulle nødigt få det indtryk, at en bog som denne fremkom med en undskyldning for sig selv. Takket være Stiesdal bortvejres det.

De mange, der mener, at historiens bedste nytte er at punktere nationale myter, må glæde sig over, at Absalon ikke grundlagde København, som man siger, men kun borgen, og at Absalons brønd aldrig har haft lejlighed til at læske biskoppen. Den er senere. Chr. Axel Jensen, som påviste det, kaldte i sin iver en anden brønd »Absalons brønd« (Ruinerne af Absalons Borg og Københavns Slot, 1950, s. 21 f.). Vi må nok hellere lade navnet blive, hvor det er, og punktere myten hver gang. Arkæologerne opfordrer i stigende grad til forsigtighed; det er vanskeligt at tolke ruinerne. Stiesdal advarer også imod at tro, at byens segl kan give oplysning om borgens udseende, som endnu den sidste Trap foreslår. På et enkelt punkt går han dog et skridt videre end sine forgængere. En af brøndene var opfyldt med et skrabsammen af arkitekturdetaljer af mærkelig høj kvalitet. Det er utænkeligt, at det er gjort blot for at ødelægge en brønd. Sandsynligvis skete opfyldningen i 1369, da borgen blev forstyrret i bund og grund af indkaldte professionelle stenhuggere. De har smidt de fine ting ned i hullet for at ødelægge »borgens ånd og kraft, selve dens identitet« (I, s. 44). Det er både slående og moderne; tanken var Chr. Axel Jensen ganske fremmed endnu 1950.

Formentlig ikke længe efter nedbrydningen har nye bygninger rejst sig på de gamle plads. Den ny borg tog sig i hvert fald gammeldags ud på Erik af Pommerns tid (I, s. 59–62). Den var begyndelsen til det Københavns slot, der stod indtil nedrivelsen 1731–32, altså mere end 350 år. Denne lange historie fortælles af *Helge Gamrath*. Også han understreger stærkt slottets statshistoriske betydning. Det sker ved at bygningens historie inddeles i tre afsnit med skel ved fundamentale statshistoriske begivenheder: reformationen 1536 og enevældens indførelse 1660. Når slottet er hovedpersonen, var det vel naturligt at inddele efter bygningshistorien, som også falder i tre dele: 1369–1552, da Christian III begyndte at udvide ved at bygge ud i graven, 1552–1700, en periode som er præget af, at nybyggeri foregik på arealerne uden om Christian III's slot, og 1700–32, Frederik IV's store ombygning og nedrivningen. Når man hæfter slottet så fast på statshistorien, glemmer man spørgsmålet om, hvorfor slottet fik den skæbne, det fik. Det skyldes, må man tro, Københavns betydning som handelsby.

Selv om slottet forsvandt så tidligt, er vort kendskab til det omfattende, især på grund af 1707-opmålingerne, som C. C. Andersen publicerede 1902. Der er endvidere inventarfortegnelser og beretninger fra besøgende. Når som her fortællingen om personer og institutioner, om det daglige liv såvel som de store begivenheder på slottet indflettes i bygningshistorien, får man et levende indtryk af, hvordan Københavns slot har været et politisk, åndeligt, kulturelt og socialt kraftcentrum.

Det er så fængslende, at man ønsker endnu mere. Gamrath må skrive på de trykte kilder, kun til Frederik IV's ombygning har han haft arkivudskrifter til rådighed, så han maler med en bred pensel. Historikeren føler f. eks. oplysningen om, at det gamle arkiv »i løbet af« 16. årh. (I, s. 67) blev flyttet til København, lidt fattig for fantasien. Den

anførte kilde siger »i 16. årh.«, det er noget andet. Vi ved meget godt, det skete i 1582. I slottets historie er det en begivenhed netop det år. Der er et brev om, hvordan det skulle foregå, mere ved vi desværre ikke. Men i det følgende århundrede er materialet rigeligere. En dag må et menneske grave sig igennem nogle årgange af lyseregistre, udspisningsregnskaber, maler- og smederegninger og ved at gå ned i de banale detaljer prøve at komme rundt i nogle flere kroge af Københavns slot. Det er prøvet med held andre steder. Hvor meget mere spændende ville det ikke blive her.

Slottet blev revet ned til grunden, ja udgravningerne til det nye kæmpeslots fundamenter fjernede størstedelen af det gamles. Forbløffende er den nøjagtighed, hvormed de nye anlæg er lagt oven på de gamle. Hovedporten midt i det nuværende slots hovedfløj ligger midt over Absalons borg. De forskellige forfattere gør imidlertid orienteringen mindre let ved at have forskellige verdenshjørner. F. eks. har én portbygningen syd for Blåtårn, en anden har den øst for (I, s. 38, 53).

Et nyt kongeslot på dette sted var et gammelt ønske, måske fra 1660'erne. *Hakon Lund* gennemgår i et særligt kapitel de forslag, man kender, som indledning til behandlingen af det første Christiansborg. Det blev rejst i årene 1732–40 og brændte 1794. Bygningsregnskaberne er i vidt omfang bevarede og Lund skriver på sin egen gennemgang af arkivmaterialet. En lang række forskere har tidligere benyttet det flittigt, et udtryk for den vægt, vi må tillægge dette bygningsværk, skønt det er forsvundet, både på grund af dets art, størrelse og kvalitet.

Helt forsvundet er det ikke. Ridebaneanlægget er tilbage, i sig selv en stor ting, og måske er derved den bedste part bevaret. Dette anlæg er, siger Vilhelm Wanscher med eftertryk, »et af de betydeligste i sin art«. Arkitekten, Elias David Häusser, »hvem man modstræbende har måttet give æren for anlægget, fordi man ikke har respekteret den ældre mands kunstneriske dygtighed tilstrækkeligt ... har haft den store følelse for helhedsvirkningen ... rytmikken i ridehusene er grandios« (Arkitekturens Historie III, 1931, s. 441 f.). Christian Elling gav derfor Häusser »en førerstilling i vor bygningskunsts historie«, som i 1937 endnu ikke var almindelig anerkendt (DBL). Ti år senere kunne han hævde, at Häusser »beholder den ham, om end først i den sidste tid, tilkendte ære« (Weilbachs Kunstnerleksikon). I mellemtiden havde Elling skrevet flere afhandlinger om ham.

I værket *Danmarks Bygningskultur* (I, 1955, s. 277 f.) fremsatte Harald Langberg nogle kortfattede bemærkninger om Häusser. De ser klare ud, men kunne måske have været udtrykkeligere. Han hævder, at det første projekt til Christiansborg, »den temmelig svage tegning«, er af Häusser, mens det »får stå hen«, hvem den erfarne mester var, som har skabt det andet projekt, der blev udført. Dette gælder hovedkarréen. Det første forslag til ridebaneanlægget er »lidet originalt« og formentlig af Häusser, mens derimod det andet er »af mageløs karakter«. Mere står der ikke. Meningen må være, at den erfarne mester og den, der har skabt det mageløse projekt til ridebanen, er en anden end Häusser. Ikke desto mindre giver vort nyeste standardværk, Trap, uden tøven Häusser æren for Christiansborg (Trap II, 2, 1960, s. 666 f.). Häussers således vundne ry skyldes udelukkende Christiansborg. Påstanden fremsættes her uden begrundelse; antagelig vil ingen bestride dens rigtighed. Lunds nye, grundlæggende behandling vækker håb om at få afklaret, om vi kan komme fri af det gnaveri, der har omgivet Häussers navn, som både Wanscher og Elling antyder, eller om der er en grund til det.

Lund går i dybden med spørgsmålet; et stort kapitel har som overskrift »Arkitekten«. Kilderne tillader ham ikke at nå et fuldt afklaret svar. Med hensyn til hovedkarréen kan man sige, at han uddyber og befæster Langbergs tanke. Projekt I er af Häusser. Der er en udbetaling, som kan knyttes dertil. Ganske vist er der noget mystisk ved den, men

Lund tager det for diskretion og som et yderligere argument. Det drejede sig om 4000 »cronen«. Det er betydelig mere end Lund forestiller sig. Det svarer ikke til 100 kurantdaler, men er tværtimod 4000 med en opgæld, en særlig fordel. Altså en meget stor sum penge (I, s. 188).

Projekt I var nærmest en ringere udgave af Kriegerske former. Projekt II hører helt og holdent hjemme i det sydtysk-østrigske. De to projekter har næsten intet tilfælles. Majestætisk kedsommelighed afløses af festivitas (I, s. 186–196). Hertil kommer så en tegneteknisk iagttagelse. Projekt II er ikke tegnet af Häusser, bladens teknik er helt fremmed, sydtysk. Det bliver afgørende for Lund. »Det er ingen urimelig antagelse«, slutter han, at projekt II er hentet i udlandet. En troværdig ældre kilde har berettet det samme (Jens Møller, 1832). Antagelsen underbygger forfatteren ved at lade nedsættende ytringer regne ned over den stakkels Häusser (I, s. 186: med så ringe talent, s. 188: næppe synderligt begreb om, ikke megen forstand på, s. 194: mådeligt udført, s. 298: uformåenhed). Alene heri er noget, der forklarer, hvorfor folk har været så »modstræbende«.

Nu selve ridebaneanlægget. Lund behandler det i et selvstændigt afsnit, adskilt fra hovedkarréen. Spørgsmålet om, hvem der har skabt det, afgøres på 15 linier med et eneste argument. Der er det mærkelige ved det, at bladet med tegningen til det rent teknisk »kunne i et og alt være« udført af Häusser (I, s. 214), og her er karréen angivet som en tom plads til senere udfyldning. På denne baggrund fristes forfatteren til at fremsætte den hypotese, at ridebanen »i et og alt« (s. 215) er Häussers værk. Sagt på en anden måde: Hypotesen går ud på, at en uformående arkitekt ved et slumpetræf har skabt et af de ypperste ridebaneanlæg i Europa.

Man undrer sig. I det første tilfælde, med karréen, førte Lund en hel række forhold i marken til støtte for det tegnetekniske argument. Alle pegede i samme retning. Det var i orden. Her lader han en tegneteknisk iagttagelse, som slutter med et »kunne være«, bære en hypotese uden at spørge om disse andre forhold. Det tegnetekniske argument er i sig selv svagt. Iagttagelserne er gjort på tegninger, der udtrykkelig nævner sig selv som kopier af et sæt tegninger, som ikke kendes nu. Der er mange betragtninger, man kan gøre. Lund glemmer, at der til projekt I hørte en plan, fig. 202, som omend nødtørftigt dog angav nogle bygninger på ridebanens plads. I endnu højere grad end for karréens vedkommende er her et svælg, som hypotesen skal bygge bro over. En af Lunds store fortjenester er at have påvist, hvordan hele planen til Christiansborg synes at bygge på studium af L. C. Sturms teoretiske værk om slotsbyggeri fra 1718. Sturm ligger bag karréen. Men han ligger også bag ridebanen (I, s. 206, 210). Stilistisk hænger karré og ridebane vel også godt sammen. Det hele er mærkeligt. Begivenhederne er foregået med en vis fart. Projekt I er fra 1731. Projekt II er fra før 10. maj 1732, den dato kopierne forelå. I den mellemliggende tid skal en mand i Sydtyskland, eller her det var, og en anden, Häusser, i København have siddet og tegnet to halvdele af et slot og med det resultat. Hvad bliver der af argumentet fra side 194, at man ikke kan anerkende en så hastig udvikling hos en mand på et halvt hundrede år? (Det er som nævnt ikke helt sandt, at man tidligere uden videre har godtaget det). Alt tyder på, at Häusser heller ikke har nogen åndelig andel i ridebaneanlægget.

Hvordan passer det ind i Häussers livshistorie? Han kom til Danmark 1711 og gjorde karriere som militæringenieur. Kronprins Christian (VI) fik ham som lærer i arkitektur. Da et nyt slot skulle bygges, kendte man ham godt, men ingen drømte om, at det skulle være ham; man søgte med lys og lygte i hele Europa efter en arkitekt. Resultatet af rundspørgen kender man knap nok, kun negative svar fra flere lande. Men Häusser lavede et projekt og fik en stor sum penge, så stor og så diskret udbetalt, at den lige så godt kan have været for at opgive sit eget projekt og påtage sig at bygge en andens. Un-

der byggeriet blev han udsat for idelig kritik og blev afskediget, inden slottet var færdigt. Ingen af hans kendte arbejder har nogen lighed med Christiansborg. I denne forbindelse synes det en lettelse at blive af med Christiansborg.

Det endelige ord i den sag vil måske lade vente på sig; men man kan ikke nægte, at der er et spørgsmål, og man kan vanskeligt komme uden om, at hele det foreliggende arbejde peger i den retning. Det giver os en mærkelig sag på halsen. De største autoriteter har placeret Häusser endog meget højt. At nedvurdere ham kan i en vis forstand forekomme uretfærdigt. Han er måske sagesløs. Måske er han bare blevet anbragt forkert.

Nils Bartholdy kalder sit stykke om det liv, det første Christiansborg var ramme om, »Paradeslottets hverdag«, et morsomt udtryk, der rummer et paradoks. Paradeslottet levede kun kort og oplevede ikke begivenheder af samme historiske rækkevidde som det gamle Københavns slot. Det kom dog til at opleve mange højtidelige, festlige, tragiske, latterlige og groteske scener. Ikke blot som en passiv baggrund for en serie begivenheder. Det udøvede en virkning. Alene dets umådelige størrelse. Selv efterfølgeren, C. F. Hansens reducerede udgave, blev 100 år senere oplevet som »vel stort« (II, s. 105). Denne enevældens mægtige selvudfoldelse beherskede i enhver henseende den lille by. Københavnerne lod sig ikke let imponere. Man læser om, hvordan de både under byggeriet og senere trængtes i det store vidunder, gjorde udflugter i bygningen og brugte den som genvej (I, s. 316, 331). Folk blev presset ud med besvær og tunge jernkæder blev hængt omkring slottet for at holde dem på afstand. I Frederik Vs tid blev kæderne fjernet. Slottet må have medvirket til at befæste opfattelsen af den enevældige kongemagt som ophøjet og uantastelig og haft en virksom del i en civilisationsproces.

Afsnittet om C. F. Hansens Christiansborg, det andet, er også skrevet af *Hakon Lund*. Han overtog opgaven sent, på grund af en andens forfald, og har derfor ikke kunnet gøre arkivstudier i denne anledning. Byggeriet var denne gang, bortset fra materiale-mangel, uden de problemer, som prægede det første, og det har ikke efterladt så mange gåder. Hansens svigersøn G. F. Hetsch har en andel i interiørstilen. Ved studium af tegningerne viser forfatteren, at hans opgave var at levere forslag, som Hansen valgte imellem og gav sit eget præg (II, s. 92). *Hakon Lund* har skrevet fuldt en trediedel af det store værk, en betydelig præstation.

Det andet Christiansborg var færdigt i det ydre 1822 og blev anset for beboeligt fra 1828. 1884 brændte det. Det levede altså lige så kort som det første. Forfatteren af det næste kulturhistoriske afsnit er *Claus Kjølse*. »Livet på det andet Christiansborg« udfoldede sig i den kommende tid rigere. Det er et af højdepunkterne i slotsholmens historie. Samfundet blev nu præget af borgerskabets fremgang, og slottet var stort nok til at rumme mange af dets ytringer. På ridebanen holdtes forlystelser og udstillinger, i ridehuset folkemøder. Teatret overfor havde en storhedstid; det samme gjaldt Videnskaberne Selskab i et lokale nær derved. I hovedslottet var anbragt museer og samlinger i frugtbar vækst, og foruden de omtalte skabtes Thorvaldsens Museum på slottet. Det har man ikke ment hørte med og omtales ikke. Hoffet, som endnu spillede en hovedrolle i statens og byens liv, samlede alle sine mange institutioner og kontorer på Christiansborg. Højesteret havde formelt hjemsted her, men levede sit liv andetsteds. Afgørende for slottets centrale plads i Danmarks historie blev de folkevalgte forsamlings tilknytning hertil lige fra den grundlovgivende rigsforsamlings møder. Alligevel følte man, siger *Kjølse*, lige indtil branden huset som kongens. Han stod som vært for alle institutionerne. I virkeligheden var slottet forlængst blevet statsejendom. Redegørelsen for de administrative forhold omkring brugen af lokalerne er ikke det mindst interessante. De gør på særlig vis slottet til hovedpersonen. En affære som enevældens fald sker derimod midt i en tilfældig

passage. – Det er synd, at ikke en eller anden har grebet nogle kedelige gentagelser fra Lunds til Kjølens indledninger.

Da Christiansborg brændte for anden gang, var der ikke en røst, der hævdede sig for at genopbygge Hansens slot. Nutiden må se det som en fejl, at det ikke skete. Grunden var ikke, som mange måske forestiller sig, bekymring for den kunstneriske autenticitet. Synspunktet var snarere det modsatte. At slottet var brændt, så sagkundskaben for så vidt som en fordel, som man var glad over at være blevet fri for en grim kasse, »en raseret rokokobygning, fuld af hæslige misforhold« (Vilhelm Klein, II, s. 247, jvf. s. 186).

Kristian Hvidt og *Knud Millech* beskriver i fællesskab det nuværende, tredje Christiansborg. Historien om dets tilblivelse er morsommere end resultatet. Over halvdelen af teksten drejer sig om de højst besværlige forberedelser, projekterne, konkurrencerne og tovtækkerierne. Situationen var nu en anden end under de to første slotsbyggerier. Regeringen havde som bygherre ikke en stilling, der kan sammenlignes med slotsbygningskommissionerne under de enevældige konger. En række mere eller mindre ligeværdige myndigheder skulle tilfredsstilles: kongen, højesteret og rigsdagen, der tilmed havde to jævnbyrdige ting, hvor forskellige politiske opfattelser gjorde sig gældende. Til den side var forholdene indviklede. På den anden side havde man nu talrige arkitekter, som ikke veg for hinanden; man havde endog flere arkitektforeninger. Dertil kom som noget nyt, at den offentlige mening havde fået kraftigt mæle. Mellem 1887 og 1906 blev der udarbejdet 63 projekter. Over en trediedel bliver afbildet i bogen. At kunne gennemgå disse ting med ro og sympati er brillant gjort.

En afsluttende »vurdering« erkender det subjektive også i den sagkyndige, velovervejede dom, som er vigtig, fordi den taler om, hvad det hele er værd. Samtiden var hård: »Den største kunstneriske svindel, vi endnu har oplevet. Man siger jo ikke den slags ... Men derfor er det sandt alligevel«, skrev Vilhelm Wanscher (II, s. 311). Man må beundre arkitekten, Thorvald Jørgensen, at han kunne klare den slags. Beretningen i sin helhed giver et elskværdigt billede af den sejge mand. Millech, det er vel ham, der taler her, sporer et vist skifte med tiden i synet på slottet. Poul Henningsens ord fra 1927 kaldes rammende: Den samtid, der betød noget, »et initiativrigt og blomstrende bourgeois«, var ligegyldig over for slotsbyggeriet, og slottet gav »en ganske skæv skildring af sin tid« (II, s. 328). Nutidens opfattelse synes at være en lavmælt velvilje, båret af et ønske om at forstå. Der må ligge værdier i det, som vil åbenbare sig for kommende generationer. For, hedder det, og slutsætningen er fremhævet, det er en »grundlov i arkitekturopfattelse, at *alt gammelt er smukt*« (II, s. 332).

Det kulturhistoriske synspunkt, som anlægges på det nuværende Christiansborg, fremgår af den tidssvarende titel »Christiansborg som arbejdsplads«. Folketingets formand *Karl Skytte* afgiver selv vidnesbyrd. »Indtil nu er det da gået«, stemmes tonen, og det går altsammen på grund af »god vilje fra alle sider« (II, s. 338, 341). Ønsket, om at det fortsat vil gå, træder tydeligere frem, end følelsen af tvang til at det skal gå. Nøgleordet synes at være »hyggeligt« (II, s. 337, 339). Hvis man hygger sig i de håndværksmæssigt solide interiører, som omfatter morsomme ting og enkelte fremragende, tyder det på, at man alligevel stedvis har ramt noget, der beskriver vor tid rimeligt. Slottet fungerer i en vis forstand mere end de to foregående halvtomme kæmper. Det står endnu; at de to foregående brændte, kan betyde, at man teknisk havde forløftet sig. Nu venter vi på, at tiden skal gå, så det kan blive gammelt og dermed smukt, ligesom de to andre. Dem kan det ikke sammenlignes med, fordi de tre beskriver forskellige tidsaldrer. Hvordan det vil gå med opfattelsen af slottet i forhold til de bygninger, det kan sammenlignes med, de samtidige, siger den nævnte grundlov desværre ikke noget om.

Poul Eller